Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 4 (37). С. 77–84.

4. Ухвала Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 5 листопада 2025 р. у справі № 203/7676/25. URL: https://youcontrol.com.ua/ catalog/court-document/131540948/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-42

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Нікітін Володимир Вікторович
доктор юридичних наук, адвокат,
завідувач кафедри права та публічного управління,
Київський національний університет будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Проблема ефективності правового регулювання у сучасній Україні вже не може розглядатися лише як теоретична категорія. В умовах воєнного стану, європейської інтеграції, цифровізації публічного управління та постійного оновлення законодавства вона набуває прикладного значення. Правова система одночасно повинна забезпечувати безпеку, стабільність, передбачуваність для громадян і бізнесу, відповідність Конституції України та здатність до швидкого реагування на нові ризики. За таких умов кількість прийнятих актів або швидкість законодавчого процесу не є достатнім доказом якості правового регулювання.

Конституційною основою для оцінювання будь-якого правового регулювання є принцип верховенства права, пріоритет прав і свобод людини та обов'язок органів державної влади діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України [1]. Тому методологія оцінювання ефективності має виходити не з відомчої зручності, а з питання про те, чи досягає норма легітимної мети, чи є вона зрозумілою для адресата, чи не створює непропорційного втручання у права людини та чи забезпечує однаковість правозастосування.

Актуальність проблеми посилюється прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність», який пов'язує правотворчість із плануванням, підготовкою, прийняттям, моніторингом і переглядом нормативно-

правових актів [2]. Цей закон задає важливий напрям для оновлення методології: правове регулювання не завершується моментом прийняття акта. Саме після набрання ним чинності має розпочинатися перевірка того, чи працює норма у реальних суспільних відносинах, чи не породжує прогалин, колізій, надмірних витрат або адміністративного тиску.

У національній практиці досі помітним є нормативістське розуміння ефективності. Його сутність полягає в тому, що акт часто сприймається належним уже тому, що його прийнято компетентним органом і включено до системи законодавства. Такий підхід є недостатнім. Правове регулювання може бути юридично чинним, але фактично неефективним; воно може відповідати процедурі прийняття, однак не вирішувати проблему, для якої створювалося. У цьому полягає головна методологічна помилка: ототожнення легальності акта з його соціальною, управлінською та правозастосовною результативністю.

Певні методичні інструменти вже передбачені чинним законодавством. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» спрямований, зокрема, на недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів [3]. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2004 року № 308 затверджує методики проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта [4]. Водночас практичне значення цих інструментів нерідко звужується до формальної підготовки документа з прогнозами, які не завжди перевіряються після застосування акта.

Критичного перегляду потребує логіка вимірювання результативності. Кількісні показники є необхідними, але вони не можуть бути самодостатніми. Кількість прийнятих адміністративних рішень, опрацьованих заяв або проведених перевірок демонструє активність органу, але не показує, чи стало право більш зрозумілим, чи зменшилися конфлікти, чи скоротилися витрати адресатів, чи підвищилася довіра до держави. Методологія, яка не враховує якісних критеріїв, оцінює рух замість результату.

Доцільно розмежовувати чотири рівні оцінювання. Перший рівень – юридико-технічний, що охоплює якість термінології, внутрішню узгодженість, відповідність Конституції України та актам вищої юридичної сили. Другий рівень – процедурний, пов’язаний із дотриманням правил підготовки, консультацій, обґрунтування і прийняття акта. Третій рівень – правозастосовний, який дає відповідь на питання, як норма працює в адміністративній, судовій або господарській практиці. Четвертий рівень – соціально-правовий, що стосується реального впливу норми на права людини, безпеку, доступ до послуг і сталість інституцій.

Особливе місце у такій методології має Закон України «Про адміністративну процедуру», адже він переносить оцінку якості права з абстрактного рівня на рівень конкретної взаємодії особи з адміністративним органом [5]. Якщо правове регулювання створює норму, яку неможливо належно пояснити адресату, застосувати без дискреційних перекосів або оскаржити у зрозумілий спосіб, така норма не може вважатися ефективною. Адміністративна процедура фактично стає тестом на практичність правової системи: право має бути не лише написаним, а й придатним до справедливого застосування.

Воєнний стан значно ускладнює методологію оцінювання. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, а також надання органам публічної влади додаткових повноважень для забезпечення оборони та безпеки держави [6]. Водночас надзвичайний правовий режим не скасовує потреби у правовій аргументації. Саме в умовах війни особливо важливо перевіряти, чи є обмеження необхідним, пропорційним, строковим і пов'язаним із реальною безпековою метою.

Окремою методологічною проблемою є оцінювання законодавства через судову практику. Судові рішення дозволяють виявити дефекти норми, непомітні на етапі її підготовки: неоднозначність термінів, колізії, надмірну дискрецію, відсутність процедурних гарантій, непропорційність втручання. Однак судова практика не повинна бути єдиним індикатором якості регулювання. Якщо недолік виявляється лише після масового звернення громадян до суду, це означає, що превентивна методологія правотворчості не спрацювала належним чином.

Не менш важливо враховувати цифровий вимір сучасного права. Значна частина правового регулювання реалізується через електронні реєстри, автоматизовані сервіси, інформаційну взаємодію органів влади та цифрові кабінети користувачів. У такому середовищі ефективність норми залежить не лише від її тексту, а й від того, як вона перекладена мовою алгоритму, адміністративного регламенту, технічного протоколу або інтерфейсу. Якщо електронна система не дає особі можливості реалізувати право або виправити помилку, фактична ефективність регулювання є сумнівною.

Критичний аналіз методології вимагає відмови від ілюзії універсального показника ефективності. Для податкового регулювання важливими є передбачуваність і рівність обтяження; для адміністративних послуг – доступність, швидкість і можливість оскарження; для безпекового законодавства – пропорційність втручання та контроль за повноваженнями; для освітнього законодавства – здатність норми забезпечити якість освіти і академічну доброчесність.

Отже, методологія має бути контекстною, із чітким визначенням мети правового регулювання та кола адресатів.

Перспективним є запровадження постійного правового моніторингу, який не обмежується разовим звітом після прийняття акта. Такий моніторинг має включати аналіз практики застосування, звернень громадян, адміністративних скарг, судових спорів, витрат виконання, впливу на вразливі групи, а також співвідношення очікуваних і фактичних результатів. Важливо, щоб результати моніторингу не залишалися внутрішнім документом органу, а ставали підставою для перегляду, уточнення або скасування неефективних норм.

Отже, сучасна Україна потребує переходу від формальної методології оцінювання правових актів до комплексної моделі, яка поєднує конституційний, процедурний, економічний, правозастосовний і соціально-правовий аналіз. Ефективним може вважатися не той нормативний акт, який лише прийнято належним суб'єктом, а той, що має зрозумілу мету, відповідає Конституції України, забезпечує пропорційний баланс інтересів, може бути справедливо застосований і реально вирішує визначену суспільну проблему. Саме така методологія здатна забезпечити розвиток правової системи в сучасній Україні не як механічне накопичення нормативного матеріалу, а як підвищення якості права, довіри до інституцій і стійкості держави.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20.

3. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15.

4. Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта : постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2004 № 308. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF.

5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.